

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення : [монографія] / Алла Андріївна Калита. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
2. Калита А. А. Метод комплексної енергетичної оцінки процесу просодичного оформлення мовлення / А. А. Калита, Л. І. Тараненко // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : [у 4 ч.]. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – Вип. 81 (1). – С. 359–365.
3. Калита А. А. Синергетизм породження и актуалізації фоноконцепта / А. А. Калита, Л. І. Тараненко // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : [у 2 ч.]. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Вип. 96 (2). — С. 213–219.
4. Калита А. А. Механізм породження фоноконцепта / А. А. Калита, Л. І. Тараненко // Лингвокультурное образование в системе вузовской подготовки специалистов : сб. материалов междунар. науч.-практ. конф., (Брест, Беларусь, 17–18 нояб. 2011 г.) / Брестский гос. ун-т имени А. С. Пушкина. – Брест : БрГУ, 2012. – С. 17–20.
5. Калита А. А. Синергетичні моделі породження фоноконцептів в англійському мовленні / А. А. Калита // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – № 1002. – С. 106–112.
6. Калита А. А. Энергетика речи : [монографія] / Алла Андреевна Калита. – К. : Кафедра, 2016. – 292 с.
7. Клименюк А. В. Знание, познание, когниция : [монографія] / Александр Валерианович Клименюк. – Тернополь : Підручники і посібники, 2010. – 304 с.
8. Куценко М.А. Систематизація провідних лінгвістичних ознак актуалізації співчуття в англійському діалогічному мовленні / М.А. Куценко // Одеський лінгвістичний вісник. – 2017. – №10. – Том 1. – С. 53–58.
9. Свирский Я. И. Самоорганизация смысла (опыт синергетической онтологии) / Яков Иосифович Свирский. – М.: ЦОП Института философии РАН, 2001. – 182 с.
10. Тараненко Л. І. Психоенергетика сприйняття озвученої казки дитиною / Л. І. Тараненко // Світ емоцій у дзеркалі когніції : мова, текст, дискурс : тези доп. Круглого столу, присвяченого ювілею проф. О. П. Воробйової, (Київ, 27 верес. 2012 р.) / Київ. нац. лінгв. ун-т ; [відп. ред. Л. Ф. Присяжнюк]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2012. – С. 28–29.
11. Broadchurch. Series 1 – 3 : [TV series] / Broadchurch. Series 1 – 3. – Studio : Acorn Media UK, 2017. – 6 DVD's, Running Time : 1080 mins.
12. One of us. [TV series ; directed by William McGregor] / One of us. – Studio : 2entertain, 2016. – 2 DVD's, Running Time : 233 mins.
13. Premonition. [Movie ; directed by Mennan Yapo] / Premonition. – Studio : EIV, 2007. – Running Time : 110 mins.
14. Wilde O. A Woman of No Importance / Oscar Wilde, 1996. – L.A. Theatre Works. (Library Edition Audio CDs). 2 CDs. CD 1 (45:16), CD 2 (61:27).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Лариса Тараненко – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Наукові інтереси: когнітивна фонетика, інтонологія, енергетичні аспекти просодичної організації мовлення.

Микола Куценко – доцент кафедри іноземних мов Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, м. Київ.

Наукові інтереси: просодичне оформлення англійського діалогічного мовлення, енергетика усного мовлення, когнітивні аспекти актуалізації емоційних висловлень.

УДК 811.161.2'342

ВИМОВА ЗВУКА [O] БЕЗ НАБЛИЖЕННЯ ПЕРЕД СКЛАДОМ З НАГОЛОШЕНИМ [Ú] В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Світлана КОВТЮХ (Кропивницький, Україна)

У статті розглянуто орфоепічні норми щодо вживання ненаголошеного звука [o] перед складом з наголошеним [ú]. Головну увагу зосереджено на винятках, коли досліджуваній ненаголошений голосний у такій позиції вимовляють чітко й виразно, без наближення до звука [y]. Проаналізовано, як у різних джерелах: орфоепічних словниках, наукових працях, посібниках і підручниках для вищої школи – репрезентовано рекомендації щодо вимови голосного [o] перед складом з наголошеним [ú]. Сформульовані власні міркування про орфоепічні особливості цього звука в сучасній українській літературній мові з урахуванням низки чинників: фонетичного, акцентуаційного, семантичного, лексичного, етимологічного, морфемного, словотвірного, морфологічного. Зокрема вказано, що голосний [o] перед складом з наголошеним [ú] варто вимовляти без наближення в тих словах, у яких між звуками [o] та [y] засвідчено збіг трьох і більше приголосних.

Ключові слова: орфоепія, орфоепічна норма, ненаголошений звук [o], вимова голосних звуків, звук [oʷ], слова інішомовного походження, префікс, інтерфікс, суфікс.

В статье рассмотрены орфоэпические нормы по употреблению безударного звука [o] перед слогом с ударным [y]. Главное внимание сосредоточено на исключениях, когда исследуемый безударный гласный в такой позиции произносятся четко и внятно, без уподобления звуку [y]. Проанализировано, как в разных источниках: орфоэпических словарях, научных трудах, пособиях и учебниках для высшей школы – представлены рекомендации о произношении гласного [o] перед слогом с ударным [y]. Сформулированы собственные рассуждения об орфоэпических особенностях этого звука в современном украинском литературном языке с учетом ряда факторов: фонетического, акцентуационного, семантического, лексического, этимологического, морфемного, словообразовательного, морфологического. В частности указано, что гласный [o] перед слогом с ударным [y] стоит произносить четко в тех словах, в которых между звуками [o] и [y] отмечено употребление трех и более согласных.

Ключевые слова: орфоэпия, орфоэпическая норма, безударный звук [o], произношение гласных звуков, звук [oʲ], слова иностранного происхождения, приставка, интерфикс, суффикс.

Svitlana KOVTIUKH. PRONUNCIATION OF THE SOUND [O] WITHOUT ASSIMILATION BEFORE A SYLLABLE WITH A STRESSED [Y] IN THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

The author considers orthoepic norms of the unstressed sound [o] use before a syllable with a stressed [y]. The focus is made on exceptions, when the unstressed vowel in this position is pronounced clearly and distinctly without vocal assimilation to the sound [y]. There has been made an analysis of different resources such as orthoepic dictionaries, scholarly research, university textbooks and manuals as for their recommendations concerning pronunciation of the vowel [o] before a syllable with a stressed [y]. The author formulates her own understanding of orthoepic peculiarities of this sound in the modern Ukrainian literary language with the consideration of a number of aspects: phonetic, accentuate, semantic, lexical, etymological, morphemic, word-formative, morphological. Specifically it is pointed out that the vowel [o] before a syllable with a stressed [y] should be distinctly pronounced in the words with three or more vowels between the sounds [o] and [y].

Key words: orthoepy, orthoepic norm, unstressed sound [o], pronunciation of vowels, sound [oʲ], borrowed words, prefix, interfix, suffix.

Відповідно до орфоепічних норм сучасної української літературної мови ненаголошений голосний звук [o] перед складом з наголошеним [y] необхідно вимовляти як [oʲ]. У переважній більшості посібників та підручників для вищої школи таке правило вимови голосних засвідчено без винятків, указано на незначне наближення [o] до [y], як приклади часто подано слова: к[оʲ]жух, г[оʲ]лубка, з[оʲ]зуля [3, с. 155; 13, с. 147; 6, с. 86–87; 14, с. 82 та ін.].

Проте до сьогодні не розв'язано проблему коректної презентації винятків до цього правила про вимову українського голосного [o]. Крім того, у різних джерелах зазначено різну інформацію про те, на які приклади поширено розглядану орфоепічну норму, а на які – не поширено. Усе вищевказане зумовило актуальність публікації.

Мета статті – з'ясувати випадки, коли в сучасній українській літературній мові перед складом з наголошеним [y] треба вимовляти [o] чітко, без наближення, а коли – [oʲ]. Для цього необхідно розв'язати такі завдання: 1) порівняти презентацію вказаного орфоепічного правила в різних наукових, лексикографічних джерелах, підручниках і посібниках для вищої школи; 2) коректно сформулювати правило вживання [oʲ] перед складом з наголошеним [y] як наслідок гармонійної асиміляції та редукції; 3) визначити винятки із цього правила.

Переважна більшість науковців акцентує увагу на тому, що сильне наближення [o] до [y], а то й заміна звука [o] на [y] характерні для південно-західного наріччя, що не відповідає літературній нормі [9, с. 385; 10, с. 9; 6, с. 87]. Дослідник М. А. Жовтобрюх, аналізуючи діалектну вимову звука [o], відзначає, що в південно-східних говорах частіше перед наголошеним [y], рідше [i] поширена вимова [o] із «сильнішою лабіалізацією й дещо підвищеною артикуляцією, що надає йому деякого забарвлення на у». Подібна вимова засвідчена й у говорах південно-західного діалектного ареалу. Сильне «укування», тобто вимова ненаголошеного [o] із значним наближенням до [y] «перед будь-яким наголошеним складом», характерне для таких південно-західних говорів, як «подільські, східноволинські, надсянські, лемківські, деякі буковинські, покутські, наддністрянські». Повну втрату розрізнення фонем /o/ та /y/, вимову [y] на місці ненаголошеного [o] засвідчено «зокрема на Львівщині, острівцями на Поділлі й південній Волині», а також у «частині правобережнополіських говорів» [4, с. 66–67].

Досліджуючи вимову звука [o], М. Ф. Наконечний особливу увагу звертає на темп вимови, а також на те, що це явище відбувається перед наголошеними чи побічнонаголошеними двома звуками: [y], рідше [i] [9, с. 384–385].

Протягом ХХ століття відбулися певні зміни орфоепічних норм. У 20-х роках голосний [o] з наближенням до [y] вимовлявся перед складом з будь-яким голосним [8, с. 21]. У 60-х роках вимова [o^y] є літературною нормою перед складами з наголошеними [y], рідше [i], це засвідчено в джерелах тих років видання [9, с. 384]. Сучасною нормою вимови на місці звука [o] голосного [o^y] є позиція виключно перед складом з наголошеним [y], на це вказували такі авторитетні знавці сучасної орфоепії, як М. І. Погрібний, Н. І. Тоцька, В. О. Горпинич, О. Д. Пономарів та ін. [10, с. 9; 13, с. 147; 14, с. 82; 2, с. 247; 11, с. 17]. Варто зазначити, що в теоретичній частині найавторитетнішого для багатьох орфоепічного словника 1983 року видання М. І. Погрібного (знавця вимовних норм, який багато років працював диктором на українському радіо), є зауваження: «Малопомітний нахил [o] до [y] перед наголошеним складом з [i] у словнику не позначається» [10, с. 9].

Проте норму про вимову [o^y] як перед наголошеним [y], так і перед наголошеним [i] помилково чи за традицією (можливо, так навчали самих авторів) фіксують у наукових та навчальних працях донині [6, с. 86–87; 7, с. 117, 118; 12; 1, с. 214 та ін.]. На нашу думку, це некоректно щодо орфоепічної нормативності сучасної української літературної мови.

Спорадично зафіксовано неоднакові погляди того самого автора в різних виданнях. Наприклад, М. А. Жовтобрюх у праці «Курс сучасної української літературної мови» (1961) зазначає, що [o^y] вимовляється «лише перед складом з наголошеним у в основі слова» [3, с. 155], а в статті «Основа і принципи української літературної вимови» (1976) цей же автор свідчить: «...діалектній різноманітності звукової реалізації фонемі o в сучасній українській літературній мові протиставляється єдина наддіалектна орфоепічна норма, а саме – виразна, ясна вимова o як у наголошеній, так і в ненаголошеній позиції...; лише перед складом з постійно наголошеним у, менше i, можлива його підвищена артикуляція й сильніша лабіалізація, що надає йому певного забарвлення на у» [4, с. 67]. У підручнику 2010 року видання В. В. Бондаренко в підрозділі про асиміляцію голосних указує, що «перед складом з наголошеним голосним [i] ненаголошений [o] стає більш закритим і незначною мірою наближається до [y]: [c°δ·n°ілка] ([c°δ<sup>y>·n°ілка]), [m°δ·b°і] ([m°δ<sup>y>·b°і])» [1, с. 199]. Через кілька сторінок ця ж дослідниця, розглядаючи явище редукції, серед інших прикладів подає й транскрипцію цитованого слова *сонілка* та ін. з більш яскраво вираженим наближенням голосного [o] до [y] перед складом з наголошеним [i]: «[n°δ<sup>y>·c°іт°], [c°δ<sup>y>·n°ілка], [δ°δ<sup>y>·p°іжка]» [1, с. 214].

Ненаголошений голосний [o] перед складом з наголошеним [y] вимовляють як [o^y] внаслідок «регресивної, дистантної, гармонійної асиміляції, яка відбувається тільки у вимові й не фіксується орфографічно» [5, с. 120]. При цьому, за свідченням Н. І. Тоцької, «гармонійна асиміляція взаємодіє з редукцією голосних – перша посилює другу» [15, с. 56]. Розглядані випадки засвідчують другий ступінь редукції, який формально Н. І. Тоцька, слідом за нею й В. В. Бондаренко, іменують якісною редукцією. На нашу думку, вимову першого голосного в прикладах на кшталт *мотузка* [m°δ<sup>y>т°узка] варто кваліфікувати як наслідок якісно-кількісної редукції, коли в ненаголошеному складі зменшується тривалість голосного звука (приблизно у 2–3 рази) й одночасно звук середнього підняття артикуляційно переходить до високо-середнього [Див.: 13, с. 102–103; 15, с. 54–55; 1, с. 213].

Досліджуючи співоче мовлення українських відомих виконавців з погляду дотримання орфоепічних норм, В. В. Чернишук серед інших помилок виокремила якісну редукцію звука [o] в нехарактерних для цього позиціях: [c°b°o°y°m], [c°o°y°b°o°·y], [t°h°b°o°·j°i] у Святослава Вакарчука; [b°o°y°g°n°e°m] у Руслани Лижичко; [p°o°y°v°i°n°p] в Ірини Шинкарук; [p°o°y°v°i°n°i], [t°h°o°y°b°i] в Олега Скрипки; [c°t°o°y°p°i°c°h°], [k°o°y°p°i°n°·ä] в Іво Бобула; [p°o°l°o°y°t°n°i] у Василя Зінкевича [16, с. 351–352]. Автор указує, що деякі відхилення від орфоепічних норм, зокрема

гармонійна асиміляція, тобто уподібнення голосних звуків у сусідніх складах, у співаків зумовлені «потребами вокальної техніки, яка передбачає особливі умови роботи мовного апарату, зокрема гортані, органів дихання, язика... На те, що такі випадки виникають завдяки особливій співочій техніці», указує, «зокрема, відсутність цих явищ у повсякденному мовленні Святослава Вакарчука, Олега Скрипки, ...Ірини Шинкарук та інших» [16, с. 352]. Крім того, В. В. Чернишук випадки незакономірного вокального уподібнення пояснює «особистими характеристиками мовлення того чи того виконавця, його рівнем володіння українською орфоепічною нормою та мовною культурою», а також робить висновок, що всі «відмінності від мовної норми у співі можна поділити на ті, які виправдовуються особливими умовами роботи мовного апарату співака, тобто вокальною технікою, і ті, що спричинені недотриманням орфоепічної норми окремим співаком. До першої групи насамперед відносимо випадки якісної редукції голосних звуків» [16, с. 353]. Дослідниця чомусь не звернула увагу на те, що Святослав Вакарчук, Руслана Лижичко, Василь Зінкевич родом із Західної України, тому почасти має вплив діалектне мовлення. Можлива й інша додаткова причина свідомої стилізації під діалектне мовлення, бажання наблизити свою вимову до рафіновано-української (як на побутовому рівні частина суспільства кваліфікує західноукраїнську діалектну орфоепію). Олег Скрипка народився в Росії, до України потрапив, вступивши до Київського політехнічного інституту, там не тільки займався творчістю, співав, опанувавши українську мову, а й тісно спілкувався, жив у гуртожитку, дружив із хлопцями родом із західних територій, також початок його творчої діяльності збігся з певною модою на західноукраїнських виконавців, які були на той час дуже популярними. Очевидно, це теж мало вплив як на Олега Скрипку, так і на інших співаків. Порушення орфоепічних норм у співочому мовленні, з одного боку, можуть полегшувати виконавський процес, проте, з іншого – «часто впливають на погіршення дикції (розбірливості голосу)» співака, «зниження мелодійності співочого мовлення, погіршення загального враження слухачів від почутого музичного твору» [16, с. 353].

Небагато друкованих джерел, у яких подано винятки до розгляданого орфоепічного правила вимови голосного звука [o]. У підручнику М. А. Жовтобрюха, наприклад, окремо виділено зауваження до вимови слів іншомовного походження, при цьому зазначено, що [o] вимовляється чітко перед складом і з ненаголошеним, і з наголошеним [y] –: «докуме́нт, монуме́нт, кому́на» тощо [3, с. 150]. М. І. Погрібний запропонував 4 винятки, а саме: «Не виявляє нахилу до [y] звук [o] в таких випадках: коли є сполучним у складних словах: [одноку́рсни^ек]; також, за нечисленними винятками, у словах іншомовного походження: [борд'у́р], [монту́у]; у префіксах: до-, о-, об-, про-, роз- багатьох слів: [добу́ти], [здобу́ток], [оду́жати], [обслу́га], [пробу́ти], [розду́мати]; у ряді суфіксів: [красо́ту], [рвону́ти], [трусону́ти]» [10, с. 9]. У російсько-українському орфоепічному словнику В. О. Горпинича серед 4 винятків, на нашу думку, зайвий – перший – про позицію перед складом з ненаголошеним [y]. При цьому зовсім не згадано, як варто вимовляти звук [o] в деяких суфіксах; до правила про складні слова запропоновано три інші, ніж у словнику М. І. Погрібного, зразки фонетичної транскрипції лексем: [двору́шни^ек], [ле^нккодумни́й], [одноду́ме^нц']. У другому слові в першоджерелі наголос помилково позначено на закінченні, замість звука [г] у транскрипції українських лексем використано [h] для позначення фрикативного глоткового приголосного, щоб не плутати з українським [г] та російським [г], у словнику В. О. Горпинича в записах фонетичною транскрипцією українських слів використовують знак [ǔ] для позначення позиційного варіанта фонемі /в/, проте не послуговуються [ǐ] для позначення позиційного варіанта фонемі /й/. Усі теоретичні пояснення, зокрема правила української літературної орфоепії, подано російською мовою. Зазначено правило про вимову префіксів та іншомовних слів, останнє всього з двома прикладами [2, с. 247]. Очевидно, помилково в словах *голубці*, *голуб'ятник* перед складом з ненаголошеним [y] в транскрипції засвідчено [o^y] [2, с. 26].

У нашому виданні «Сучасна українська літературна мова (Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія)» (2014) подано 4 правила-винятки з

поясненнями, достатньою кількістю прикладів та виведеними власними окремими закономірностями з урахуванням низки чинників: фонетичного, акцентуаційного, семантичного, лексичного, етимологічного, морфемного, словотвірного, морфологічного. Проаналізуємо ці орфоепічні норми й додамо нові коментарі. Варто головне правило про вимову ненаголошеного [o] перед складом з наголошеним [y] ілюструвати більшою кількістю прикладів, у яких треба вживати звук [oʷ]: «чому́ [ч °оʷм °у], болю́чий [б °оʷл °учи́й], голуби́ти, хому́т, горю́чий, дощу́, борсу́к, вико́лупувати, волоку́ша, ворогу́ючий, вою́ючий, когу́тик, козу́ля, колю́чка, коню́шня» [5, с. 199], а також вовчу́г, говору́н, стовбу́н, стовбу́нчик (горщик), голубчи́к, стовбу́рчити, стовбу́рчитися, стовбу́шка, стосу́нок, моргу́н, моргу́ха, моргу́ля, моруха (порхавка – кулястий гриб), моту́ззя, моту́зник, моху́нка (рослина), кошту́н, когу́тячий, кожу́шок, колу́н, кольчу́га, кольчу́жний, ходу́лі та інші. До переліку варто додати оніми – прізвиська: Мочу́льський, Когу́т, Возню́к та інші; ойконіми (назви українських населених пунктів): Моргу́нове, Волну́хине, Мотру́нки, Волну́шине, Мочу́линці, Мочу́лки, Вовчу́хів, Вою́тин, Моцу́н 1 (такий порядок ойконіма (1) та гідроніма (2) засвідчено в «Словниках України», хоч варто логічно першою цифрою позначати гідронім), Мошу́рів тощо; гідроніми – власні назви річок: Мочу́ла, Мочу́ленка, Мочу́лиця, Мочу́лка, Мошу́рівка, Моцу́н 2 тощо.

Не варто орієнтуватися на модуль «Транскрипція» в електронному та інтернетному виданні «Словники України», оскільки в цьому джерелі дуже багато помилок: [oʷ] фіксують і перед наголошеним [í], і в лексемах – традиційних винятках із цього орфоепічного правила [12].

Звук [o] перед складом з наголошеним [y] необхідно вимовляти чітко, без наближення в таких випадках (логічно спочатку подаємо інформацію про питомі українські слова, а в кінці – про запозичені): 1. Якщо «виконує функцію сполучного голосного (інтерфікса чи суфікса), або кінцевого сегмента незмінюваного початкового компонента) «у складних словах: двору́шник [дв °ор °уши́н°к], одноду́мець [одн °од °уме́°ц'], однокурсник [одн °ок °урсни́°к], повнозвучний, чорногу́з, голопу́цьок, гостроку́тний, простолюддя, простоду́шний, двосту́лковий» [5, с. 199]. Варто розрізнити приклади, у яких [o] є інтерфіксом, а в яких – суфіксом. Якщо складне слово утворене від словосполучення з першим компонентом – змінною частиною мови, то -о- – інтерфікс. Перший дериваційний структурний елемент може походити від іменника: виноку́рний, водолю́бний, водосу́ск, дровору́б, вовкоду́хість, лісору́б, водокру́т (діалектне, вир), вологолю́бність тощо; від прикметника: чорно-бу́рий, чорнобу́рка, чорноу́сий, чорногру́дий, чорнозу́бий, чорноку́дрий, білогру́д, білогру́дий, білоу́сий, білозу́бо, білору́кий, білору́с, білору́чка, білоту́рка (сорт ярої пшениці з твердим і білим зерном), червоно-бу́рий, червоногу́бий та ін.; від числівника: одноу́личний, одноу́хий, одноду́мність, одноду́шний, одноду́шно, однозвук, однозвучно, однозбу́джений, однозуби́й, однозубка, одноклу́бник, одноклу́бниця, однокупо́льний, однокурсник, однокурсниця, однолю́б, однолюбка, однору́кий, однору́чний, одностру́нний, односту́лковий, однору́хий, однотру́бний, одноту́мбовий, одношлю́бний, одношлю́бність, двозгну́тий, двогуби́й, двозу́бо, двору́кий, двору́чний, двору́шництво, двору́шничати, двотру́бний, двошлю́бність, двоцу́повий, двою́ридний, трою́ридний, стову́стий, стоду́льський, стозву́кий, стору́кий, стору́ко, стоу́стий та ін.; від займенника: іношоду́мство, іноду́мець тощо. Варто навести й приклади пропріативів: Білору́с, Чорногу́з, Білоу́с (прізвиська); Білолу́цьк, Стоду́льці, Чорноку́нці, Білогу́би, Староду́б, Чорнору́дка, Білоу́сівка, Білоусове (ойконіми); Чорногу́зка, Чорноду́б, Чорнолу́зка (назви річок), Білору́сь (назва країни) тощо. Значно менше лексем, у яких -о- – суфікс, перший компонент у такому разі – відприслівникового походження: легкодо́умний, глибокодо́умний, високодо́умний та ін. Якщо початкова частина складного слова утворена від незмінюваного іменника, то -о- є кінцевим компонентом першого кореня: моноцу́кор, мотобу́р, кіноклу́б, кіносту́дія, кінотрі́юк, автоту́р тощо. У цих прикладах реалізовано синкретизм, бо вони одночасно ілюструють 2 правила, серед яких – остання рекомендація про чітку вимову звука [o] в переважній більшості запозичених слів. Частина науковців кваліфікує початкові компоненти на кшталт моно-, мото-, кіно-, авто- та ін. як префіксоїди,

характеристик при збереженні характерного тембру голосних. У ненаголошеній позиції звук [oʷ] має довготу менш тривалу, у 2–3 рази коротшу, ніж наголошений голосний, спинка язика, яка займає середнє положення щодо піднебіння, піднімається трохи вгору, або інакше – із середнього ряду переміщується до високо-середнього. Якісна редукція в таких випадках є прямим наслідком кількісної, і явище гармонійної асиміляції посилює редукцію неакцентованих голосних. Ці фонетичні зміни звуків не засвідчено в чотирьох виняткових випадках, тобто [o] перед складом з наголошеним [y] варто вимовляти чітко, без наближення: 1) коли [o] в складних словах виконує функції інтерфікса (тоді початковий компонент походить від змінної частини мови – іменника, прикметника, займенника, числівника), чи суфікса (якщо перший компонент утворено від прислівника), чи кінцевого звука кореня (коли початковий сегмент – незмінюваний іменник); 2) у префіксах з голосним звуком [o] до-, о-, об-, по-, про-, роз-, недо-, що- та ін., за окремими винятками; 3) у низці суфіксів, причому перед дієслівним наголошеним суфіксом -ну́- вимовляють [o], якщо між голосними засвідчено збіг 3 і більше приголосних звуків, таке можливо і в інших частинах мови; коли ж між кореневим голосним [o] та звуком [y] наголошеного суфікса -ну́- – 1–2 приголосні, то за загальним орфоепічним правилом уживають звук [oʷ]; 4) в іншомовних словах, крім кількох, які були давно запозичені й підпали під дію закономірних фонетичних процесів української літературної мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаренко В. В. Зміни звуків у мовному потоці / В. В. Бондаренко // Сучасна українська літературна мова : Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. – К. : Знання, 2010. – С. 194–215.
2. Горпинич В. А. Русско-украинский орфоэпический словарь / В. А. Горпинич ; под ред. В. М. Русановского. – К. : Освіта, 1992. – 254 с.
3. Жовтобрюх М. А. Фонетика / М. А. Жовтобрюх // Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови : підручник для факультетів мови і літератури педагогічних інститутів. Частина I / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – Видання друге, виправлене. – К. : Радянська школа, 1961. – С. 96–161.
4. Жовтобрюх М. А. Основа і принципи української літературної вимови / М. А. Жовтобрюх // Українська мова і література в школі. – 1976. – № 6. – С. 63–75.
5. Ковтюх С. Л. Сучасна українська літературна мова (Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія) : навчально-методичний посібник / С. Л. Ковтюх. – Кіровоград, 2014. – 288 с.
6. Лобода В. В. Орфоепія / В. В. Лобода // Сучасна українська літературна мова : підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. ; за ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 1994. – С. 83–101.
7. Микитин-Дружинець М. Л. Орфоепія / М. Л. Микитин-Дружинець // Бондар О. І. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навчальний посібник / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВІЦ «Академія», 2006. – 111–136.
8. Наконечний М. Ф. Українська мова / М. Ф. Наконечний. – Харків : Рух, 1928. – 260 с.
9. Наконечний М. Ф. Орфоепічні норми та їх значення / М. Ф. Наконечний // Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 370–401.
10. Орфоепічний словник / укладач М. І. Погрібний. – К. : Радянська школа, 1983. – 629 с.
11. Пономарів О. Д. Культура слова : мовностилістичні поради / О. Д. Пономарів. – 4-те вид., доповн. – К. : Либідь, 2011. – 272 с.
12. Словники України – інтегрована лексикографічна система / В. А. Широков, О. Г. Рабулець, І. В. Шевченко та ін. – К. : Український мовно-інформаційний фонд, 2010.
13. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова : фонетика, орфоепія, графіка, орфографія / Н. І. Тоцька. – К. : Вища школа, 1981. – 183 с.
14. Тоцька Н. І. Орфоепія / Н. І. Тоцька // Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Гриценко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Гриценка. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Вища школа, 1997. – С. 81–85.
15. Тоцька Н. І. Фонетика і фонологія / Н. І. Тоцька // Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Гриценко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Гриценка. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Вища школа, 1997а. – С. 11–80.
16. Чернишук В. В. Слівоче мовлення і орфоепічна норма [Електронний ресурс] / В. В. Чернишук // Літературознавчі студії : збірник наукових праць. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. – Випуск 32. – С. 347–353.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ковтюх Світлана – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: фонетика, орфоепія, ономастика, граматики, морфологічна парадигматика сучасної української мови.